

*Стасевська О. А.,
Уманець О. В.
м. Харків, Україна*

ЕТИЧНІ ІНТЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Сучасні соціокультурні реалії буття незалежної України актуалізують проблему формування представника національної еліти, не тільки «озброєного» фаховими знаннями високого рівня, а й адекватно «вписаного» в суспільне життя, забарвлене неоднозначністю співіснування як тенденцій глобалізації та націоналізації, так і індивідуалізації процесу вибудовування життєвих, зокрема моральних настанов, та водночас визнання глобальної, позачасової та позапросторової значимості вищих духовних цінностей.

На цьому складному шляху формування ціннісного, морального світу людини як представника нації й людства, як фахівця, так і особистості, перед сучасною системою вищої освіти постає надзвичайно складне завдання

забезпечення умов для такої іманентної та перманентної самоідентифікації, яке нерозривно пов'язане із визначенням місця та ролі етики в контексті освітнього процесу та визнанням потреби «етизації» свідомості суспільства.

Визнання значущості етики як нормативної складової системи вищої освіти – атрибутивна риса сучасного світового освітнього простору. Так, у розділі «Сфера дії та ключові поняття» Стандартів і Рекомендацій щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти (ESG) декларовано, що вища освіта спрямована на досягнення багатьох завдань, зокрема на підготовку студентів до активного громадянства та підтримку їх особистісного розвитку. Повагу до розмаїтості культур і мов, неможливу поза осмисленням світу крізь призму етики, репрезентовано в Будапештсько-Віденській декларації як підгрунтя Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА). У Бухарестському комюніке «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти» (2013 р.) наголошується на відкритості вищої освіти як процесу, в якому студенти, поряд з професійними знаннями та навичками, розвивають інтелектуальну незалежність та впевненість у собі, фундаментом чого, безумовно, є ціннісні орієнтації та моральні настанови. Увага до розвитку загальних компетенцій випускника та диференціюванні таких загальних компетенцій, як міжособистісні (соціальна взаємодія та співпраця) та системні (комбінація розуміння, почуттєвості та знання), що резонують із стичним знанням, є ґрунтом проекту Tuning-методологія.

У рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (18. 12 2006 р.) підкреслено, що згідно зі Звітом Ради про розширення функцій освіти 2004 р. освіта допомагає зберегти та відновити загальний культурний рівень суспільства і прищепити важливі соціальні та громадянські цінності. У зв'язку із загостренням питання зростання соціального та культурного різноманіття в цих програмових документах підкреслено особливу значимість освіти, що постає як чинник збереження національної унікальності та водночас культурного плюралізму, та наголошено на необхідності відпрацювання Еталонних рамок –

Основних компетенцій, необхідних всім громадянам для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування.

Такими компетентісними опорами системи вищої освіти мають стати соціальні та громадянські навички, які передбачають уміння особистого, міжособистісного та міжкультурного характеру, стосуються всіх форм поведінки, які застосовуються для ефективної та конструктивної участі особи у соціальному та трудовому житті, особливо у суспільстві, яке стає дедалі різноманітнішим, і передбачають розуміння мультикультурних особливостей європейських суспільств, взаємодії національно-культурної та загальноєвропейської специфіки, а також передбачають зацікавленість розвитком соціально-культурної сфери та міжкультурної комунікації, демонстрацію різноманіття особистісних цінностей та поваги до інших.

Безперечно значущість моральної компоненти сучасної вищої освіти України визнано на державному рівні. Так, у Законі України «Про вищу освіту» вища освіта репрезентована як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, а також світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей (Розділ I, ст. 1, п. 5). У контексті компетентісного підходу Методичними рекомендаціями щодо розроблення стандартів вищої освіти (згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2016 р. № 600) передбачено зокрема такі загальні компетенції випускника вишу, як здатність до адаптації та дії в новій ситуації, навички міжособистісної взаємодії, цінування та повага різноманітності та мультикультурності, здатність працювати в міжнародному контексті, здатність діяти соціально відповідально та свідомо. Результати навчання, згідно із загальноприйнятою в міжнародному освітньому середовищі класифікацією результатів навчання (за Б. Блумом і В. Кратволлом), в емоційній (афективній) сфері передбачають ціннісну орієнтацію (зокрема повагу до культурного різноманіття), організацію та концептуалізацію (визнання власної відповідальності за свої вчинки, адаптацію своєї поведінки до прийнятих системних цінностей), характеристику системи цінностей (котра передбачає

наявність у особи сформованої системи цінностей, що визначає її відповідну послідовну та передбачувану поведінку), що можна в цілому визначити як мету етики як складової системи вищої освіти.

«Етизація» університетського простору відповідає сучасним тенденціям лібералізації вищої освіти та її студентоцентристській спрямованості, а також підвищення автономії університетів і культури якості вищої освіти. Її забезпечення потребує не тільки вирішення організаційних проблем, вдосконалення нормативної бази, реалізації кадрової політики та інноваційності підходів у складанні освітніх траєкторій. Модернізація та формування культури якості вищої освіти здійснюється в конкретному інституційному середовищі і конкретними учасниками освітнього процесу, отже, її активне просування/гальмування залежить від їх моральної мотивації. Ефективність кадрової політики зумовлює актуальність нових вимог до освітян, від яких суспільство сьогодні очікує як професійної та моральної компетентності, так і здатності до універсального, творчого, соціально-відповідального мислення, результативності у створення методичного забезпечення навчального процесу, мобільності у використанні новітніх навчально-інформаційних технологій, академічної мобільності, здатності працювати за умов інституційної відкритості тощо. Все це потребує від освітян відповідної етичної мотивації та високого рівня загально-моральної культури як підґрунтя особистісної відповідальності працівників вищої школи.

Формування культури якості освіти передбачає подолання жорсткого директування, що обмежує академічні свободи, заохочування ініціативи педагогів щодо їх саморозвитку та самовдосконалення. В цьому контексті етичні засади викладацької діяльності, моральні настанови викладачів постають передумовою ефективності політики якості. Володіння інноваційними методиками і технологіями, реалізація принципу партнерства у навчальному процесі, високий рівень мотивації зворотного зв'язку зі студентством як необхідна умова постійного підвищення професіоналізму та кваліфікації – це головні сучасні вимоги до викладача вищого навчального закладу.

Доцільно акцентувати роль етичного фактору у звуженні корупційного простору у вищій освіті, як засобу посилення відповідальності викладачів за якість освіти.

Не можливо не враховувати виховний потенціал університетського середовища, в якому відбувається становлення особистості з усталеними ціннісними орієнтирами, ідеалами, моральними принципами, загальножиттєвими та професійними настановами. Фахівець, якій «озброєний» повним комплектом надсучасних знань та навичок без стійких етичних засад, не може повноцінно реалізувати себе на благо суспільства. Формування фахівця поза етики – культурна і освітня утопія, оскільки істинні знання є невід’ємними від доброчесності, як невід’ємними є й добро та істина.

Важливо наголосити, що, створюючи єдиний європейський освітній простір, уніфікуючи систему підготовки фахівців, а також проводячи радикальні інституційні перебудови системи вищої освіти, не можна нігілістично відкидати національний багатовіковий освітній досвід та забувати й не враховувати особливості українського менталітету, національного характеру тощо. Традиційно українському соціуму притаманно осмислення освіти не тільки як інструментальної, а й як темпоральної цінності. Сконцентроване в архетипі едукативності особливе ставлення до навчання, як до перманентного процесу протягом усього життя, надає йому статусу вищої духовної цінності, спираючись на яку можна змінити буття людини та спільноти, досягнути сутність власного життєвого покликання, орієнтуватися на пошук того знання, яке допоможе реалізувати потенціал людини та суспільства

Мультикультуралізм сучасного європейського простору також актуалізує значення етики як такої складової вищої освіти, що містять у собі значний потенціал забезпечення плідності стосунків між державами та культурами, поглиблення культурного полілогу та взаємозбагачення культур.

Освіта завжди була важливим засобом акумуляції та трансляції культури у синхронії та діахронії, завдяки якому людина утверджує себе як особистість у просторі Людства, визначає власні ціннісні орієнтації, досягаючи логіку аксіологічних змін протягом історично-культурного процесу та адаптуючись

мінливих соціокультурних реалій сучасності. Аксиологічний потенціал освіти, що багато в чому детермінований наявністю в її системі етичного знання, зумовлює її державну та особистісну цінність, що останнім часом є безумовним пріоритетом. Утім, освіченість як особистісна характеристика, детермінована, перш за все, суспільно-державними потребами, отже, освіченість особистості характеризує освіченість всього суспільства. Звернення до історичного досвіду розвитку вітчизняної освіти демонструє традицію гармонійного поєднання професійної і загальнокультурної компоненти. Однак на початку XXI ст. в сфері освіти все більш наявною стає вузької спеціалізації, внаслідок чого вища освіта України може втратити свій статус важливого чинника забезпечення культурного поступу. Реформування системи вищої освіти – її пріоритетні цілі, ідеали, набір навчальних дисциплін – має продовжити процес трансляції моральних цінностей, поведінкових моделей, соціальних настанов життя. Університетський простір необхідно наповнювати спільними для всіх членів українського суспільства цінностями, які є основою духовно-морального розвитку особистості, можуть бути визначені як базові національні цінності та стануть основою для повноправного входження України в європейську спільноту.

Сьогодні можна констатувати й формування тенденції прагматизації, спеціалізованої утилітаризації вищої освіти. За цих умов особлива гострота проблеми «етика в університетській освіті» детермінована необхідністю осмислення зміни статусу етики, яка в контексті академічної автономії вищих навчальних закладів та індивідуалізації траєкторій навчання з базової складової вищої освіти стає складовою елективного корпусу навчальних дисциплін.

Провідним «елементом» реформування і модернізації університетської освіти має бути постать викладача. Тому і розв'язання стратегічних інноваційних завдань необхідно починати з духовно-моральної культури педагогічного складу. Поведінкові етичні стандарти викладачів мають пріоритетну роль: це поєднання професійної майстерності, сумлінного виконання обов'язків, поважливого ставлення до студента, неуклінного

виконання правових засад вищої школи, неприпустимості корумпованої поведінки тощо.

Особливої вагомості завдання етичної, моральної готовності фахівця до реалізації професійних завдань набуває в контексті фахової підготовки представників правничих професій, які домінянтою службового обов'язку покликані стати уособленням справедливості та торжества норм моралі, конкретизованих державною у системі права.

У п. 17 Розділу II — Стандарт правничої освіти Проекту Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, метою якої репрезентовано зокрема сиріяння зокрема обізнаності щодо питань етики, передбачено формування у здобувачів вищої правничої освіти формування загальних компетентностей, які охоплюють сприйняття світоглядних та морально-етичних цінностей, широку соціально-гуманітарну ерудованість і усвідомлення мультикультурного розмаїття сучасного життя, зокрема здатність до творчого мислення, знання і розуміння природи етичних стандартів.

Вагому роль у формуванні громадянської позиції, що може слугувати засобом запобігання ризиків професійної деформації, відіграє опанування майбутнім фахівцем професійної етики, спрямованої на конкретизацію моральних аспектів професійної діяльності, розкриття сутності та специфіки моральної цінності певної професії, визначення їх моральної відповідальності перед суспільством. Діяльнісне підґрунтя процесу формування громадянської позиції майбутнього фахівця забезпечується його активною участю в соціальному житті. Йдеться не тільки про активність студентської молоді в опануванні й набутті знань, а про активну спрямованість на практичне їх застосування в суспільному житті та професійній діяльності.

З огляду на соціокультурні реалії та на тенденції розвитку сучасної світової гуманітарної науки етичні знання стають одним із найважливіших компонентів стратегії вищої освіти, «нарощування інтелектуального потенціалу, моральності й духовності суспільства стає вирішальним чинником

підвищення конкурентоспроможності країни, запорукою її економічної і суспільно-політичної модернізації та вагомим чинником національної безпеки» [3, с. 303]. У компетентнісній парадигмі сучасної системи вищої освіти етика з академічної філософської дисципліни, що тяжіє до моралізаторства і повчальності, має ствердити свій найдавніший статус практичної філософії, стати керівництвом із практичної моральності, чинником вирішення актуальних життєвих проблеми і професійних завдань протягом життя, дієвим регулятором взаємин людини з природою, з суспільством, зі світом і Всесвітом.

Зменшення та зниження уваги до етичної складової вищої освіти створює серйозну духовну небезпеку, складність якої полягає в її латентності та відстрочених наслідках як для окремої особистості, так і для всього суспільства.

Висновок очевидний – етично-нейтральної університетської освіти бути не може. Наголошення на професіоналізації та спеціалізації університетської освіти (що абсолютизується в інформаційному, техногенному суспільстві) містить у собі загрозу руйнації цілісності особистості. Соціально-культурна мета модернізації вищої освіти в Україні, на наш погляд, полягає в тому, щоб надати освіті як інституту культури високий етичний статус у суспільстві.

Література

1. Анучина Л. В., Стасевська О. А., Уманець О. В. Виховання громадянської позиції студентства як одна з підвалин дієвості механізму правової відповідальності у суспільстві // Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації: зб. наук. пр.: за матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 5-6 листопада 2014 р., м. Харків: у 2 ч. Ч. 2/ред. О. Г. Романовський, Ю. І. Панфілов.–Харків: НТУ ХПІ, 2015.–С. 5-8.
2. Закон України «Про вищу освіту» (від 01. 07. 2014 № 1556-VII).
3. Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації : моногр. / керівник авторського колективу і науковий

редактор, доктор історичних наук, професор А. І. Кудряченко, ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАН України». – К. : Фенікс, 2014. – 444 с.

Восьма Міжнародна науково-практична конференція: Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи, м. Харків, ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 21-22 квітня 2017 р. / Збірник матеріалів. - Х.: «Міськийрук», ХНТУСГ ім. П. Василенка - с. 368 (укр., рос., англ. мов.)

У збірнику представлені матеріали Восьмої Міжнародної наукової конференції: Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи

Тематика конференції: актуальні проблеми сучасної філософії освіти, філософія людського спілкування в системі життєвих цінностей, соціальні аспекти педагогіки в системі вищої технічної та гуманітарної освіти, філософські та психологічні аспекти інноватики і творчості, проблеми морального та естетичного виховання в системі особистісного розвитку студентів, розвиток креативної педагогіки та її використання у формуванні й розвитку творчих особистостей, історичні та політичні дисципліни як засіб формування громадянського світогляду сучасної молоді.

Збірник розрахований на пошукачів ачених студентів і вчителів, викладачів, науковців.

Редакційна колегія:

Кабачок В.М. - голова Оргкомітету ректор Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова - доктор наук з державного управління, професор, член-кор. АПН України, лауреат Державної премії України.

Напка О. В. - співголова Оргкомітету ректор ХНТУСГ ім. П. Василенка, канд. тех. наук доцент, академік Української національної академії наук екологічних технологій

Завистий С. О. - співголова Оргкомітету член-кор. АПН України, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ ім. П. Василенка, д-р філос. наук, професор

Пазиніч С. М. - співголова Оргкомітету академік АПН України, д-р філософії, професор, дійсний член національної спілки художників України, професор кафедри філософії і політології Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова

Дідова В. І. - проректор з науково-педагогічної роботи ХНТУСГ ім. П. Василенка, професор, канд. техн. наук

Кляшків С. Ф. - проректор Полтавського інституту післядипломної підготовки фахівців, д-р філос. наук, професор

Костун В.І. - народний художник України, лауреат Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка, професор, академік, голова Харківської організації Національної спілки художників України.

Сухомов М.М. - проректор з наукової роботи Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова - д-р техн. наук, професор

Лозовий В. О. - Заслужений працівник народної освіти України, завідувач кафедри культурології Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, д-р філос. наук, професор

Селішко Ю.А. - завідувач кафедри ЮНЕСКО Києво-Могилянської академії, док. філ. наук, професор.

Даниченко І.О. - вчений секретар Оргкомітету, доцент кафедри ЮНЕСКО ХНТУСГ ім. П. Василенка, канд. педагогічних наук, доцент.

*Редакційна колегія не несе відповідальності за ідеї,
думки та вступське висловлення тексту*